

TERMÉSZET ÉS KATASZTRÓFÁK SEGESVÁRI ISTVÁN EGY 1792-ES MŰVÉBEN

PIPICS János

BEVEZETÉS

A korai magyar nyelvű folyóiratokat eddig kevesen vizsgálták a tudománytörténet szemszögéből, pedig a szövegekben sokszor az egyes életművek hazai recepciójára, esetleg a tudományos fogalmak kialakulására, használatára vonatkozó adalékokra lelhetünk. Kutatásom a korai magyar nyelvű sajtótermékek tudomány- és természetképére irányul, amelynek során általánosan és egy-egy téma szerint specifikusan is vizsgálom a detektált forrásokat. Ennek egy része az eddig fordítóként, orvosként és első irodalomtörténeti összefoglalónk szerzőjeként ismert Segesvári István egy 1792-ben a *Magyar Kurir*-ban közzétett, Hell Miksa emlékére írt költeményének elemzése, amely korának tudományos ismereteit foglalta össze. Célom a teljes szöveg feldolgozása, publikálása, kapcsolatrendszerének feltárása, ennek egyik állomása a természetkép vizsgálata. Tanulmányomban bemutatom a vers főbb jellemzőit, illetve – a konferencia témájából adódóan – ismertetem a katasztrófákra történő kevés, ám érdekes utalást.

SEGESVÁRI ISTVÁN ÉLETÚTJA

Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művében szűkszavúan ír Segesváriról: életrajzi adatot nem közöl róla azon kívül, hogy gyakorló orvos volt Debrecenben, két művét viszont megemlíti, az egyik a „Hell Maximilián” emlékére írt vers,¹ a másik pedig William Derham (1657–1753) angol szerző *Physicotheology* (1713) című művének fordítása.² Erre hivatkozva keresi a költeményt Tóth Béla is, és bár ő nem találta meg,³ a szöveg valóban olvasható a *Magyar Kurir* 1792. évi 37. számának toldalékában. A Magyar Lexikon XIV. kötete még ennél is rövidebb jellemzést ad, orvosi munkáján kívül csak a fordítást emeli ki.⁴ Két helyen is olvashatunk róla ellenben az 1978-as *A magyar irodalom története* III. kötetében, először a magyar nyelv ügyével foglalkozók ismertetésekor,⁵ másodszor pedig a Derham-fordítás előszavának irodalomtörténeti összefoglalója révén.⁶

¹ SZINNYEI 1908: 867.

² SZINNYEI 1908: 868.

³ TÓTH 1983: 196.

⁴ *Magyar Lexikon* XIV. 1883: 540.

⁵ SÓTÉR 1978: 80.

⁶ SÓTÉR 1978: 83.

Segesvári István tehát szerepel irodalomtörténeti lexikonokban, életéről mégis viszonylag keveset tudunk. Tóth Béla megkísérelte rekonstruálni a kutatásai alapján, eszerint Segesvárit 1762-ben keresztelték meg Kiskunhalason.⁷ Tanulmányait ott kezdte, majd Debrecenben folytatta, utóbbi előtt viszont tanítóként működött Ócsán, hogy költségeit fedezze. 1779-ben iratkozott be a debreceni Kollégiumba, de 1780 ősze és 1782 tavasza között Késmárkon tartózkodott, ahol a német nyelvet gyakorolta.⁸ Miután visszatért Debrecenbe, egészen 1785-ig maradt a Kollégium kötelékében, ezután ismét Ócsa következett, és egy újabb tanítóként eltöltött időszak⁹

Hódmezővásárhelyen dolgozott ismét két évig mint rektor. 1787-ben „lelkészképességi” vizsgát tehetett,¹⁰ majd orvosnak tanult tovább, és bár Tóth valószínűsíti, hogy már 1789-ben beiratkozott a bécsi egyetemre,¹¹ életének erről az időszakáról nagyon kevés adatunk van. Itt adta ki fő művét, a Derham-fordítást, oklevelét mégis Pesten szerezte. 1795-től ismét Debrecenben élt mint orvos.¹² Ott hunyt el 1826. január 19-én.

Megjegyzendő, hogy hódmezővásárhelyi működéséről, különösen Szőnyi Benjáminnal való kapcsolatáról Hódmezővásárhely 1984-es monográfiájának I. kötete is megemlékezik, sőt a Derham művével való megismerkedést is ide teszi, és Szőnyi közreműködésének tulajdonítja.¹³ Tóth Béla erről azt állítja, Segesvári már Debrecenben megismerhette Derham munkásságát,¹⁴ az viszont ezek alapján biztosra vehető, hogy még bécsi tanulmányai előtt történt mindez.

Ugyancsak kétségtelen, hogy Segesvári legfontosabb munkája William Derham művének magyarra fordítása. Derham azok egyike volt, akik a 18. században a fejlődő természettudományok eszközeivel próbálták igazolni Isten létezését. A szöveg elé írt összefoglalója azonban az addigi teljes magyar irodalom áttekintése, és ezáltal első „irodalomtörténetünk.” A mű II. József (1780–1790) német nyelvet erőltető politikájának ismeretében értékes, hiszen hangsúlyozza benne a magyar irodalom fontosságát, míg a Derham-fordítás gondolatvilága az 1792-es vers miatt. A magyar kiadás egy évvel a vers után, Bécsben jelent meg, és Segesvári itt egy olyan szerző gondolatait mutatta be, aki a teológiát kívánta védelmezni a tudomány eszközeivel. A korszak fiziko-teológiai irodalmát egyébiránt Segesvári össze is gyűjtötte fordítása végén, de részletesen tájékozódhatunk Szilágyi Ferenc egy 1998-as tanulmányából is,¹⁵

⁷ TÓTH 1983: 189.

⁸ TÓTH 1983: 190.

⁹ Az anyakönyvi forrás szerint itt is csak két évet maradt, mivel nem fizették ki, és neki pénzre volt szüksége további tanulmányaihoz. TÓTH 1983: 190.

¹⁰ Valószínű, hogy nem teljes értékűt. TÓTH 1983: 191.

¹¹ TÓTH 1983: 191.

¹² Városi orvosi kinevezését Tóth a városi jegyzőkönyvek alapján 1801 végére vagy 1802 elejére teszi. TÓTH 1983: 191.

¹³ IMRE 1984: 665.

¹⁴ TÓTH 1983: 193.

¹⁵ SZILÁGYI 1998: 794.

az elmélet filozófiai vonatkozásait pedig Mátrai László fejtette ki a magyar felvilágosodás kutatásáról szóló 1954-es tanulmányában.¹⁶

A Hell Miksa emlékére írt vers ugyan nem tartalmaz olyan részt, amelyben a szerző a teológia törvényeit bizonyítaná, csupán költői eszközökkel mutatja be a természettudomány eredményeit, mégis a tudományt és a vallást egy szerves egységnek tekinti, úgy tartja, hogy a világ helyes megismeréséhez mindkettőre szükség van, az első lábjegyzet pedig a tudós fogalmát is ettől teszi függővé.¹⁷ Ez az állítás ugyan azt sugallja, hogy egyensúly állhat be, de azt is, hogy hit nélkül nincs koherens világkép, ahogy tudomány nélkül pontos ismeret, az pedig, hogy a tudósok eredményei és a természet szépsége egyaránt Istent dicsőíti, illeszkedik a derhami gondolathoz is. Derham neve egyébként fel is bukkan ebben a lábjegyzetében: „a' Teremtés munkáiból mutatták-meg az Isten' Hatalmasságát, és Istenségét a' Tudósok; kik között Nieuwetytet és Derhámot nevezi Kant mások felett”¹⁸

Segesvári műve a tudományt és eredményeit éltető mű, de nem hajlik a szekularizáció felé. Elismeri az önálló szaktudományokat, de azok tapasztalatokra épülő, materiális világképét elutasítja, a pogányok természetben igazságot kereső hitéhez hasonlítja. Ez utóbbi mindjárt a mű elején megjelenik,¹⁹ de a gondolatot, ahogy aztán az összes többi utalást is, a lábjegyzetek bontják ki.

Összességében elmondható, hogy a vers illeszkedik az eddig ismert Segesvári-életúthoz, gondolkodása nem korszerűtlen, tényanyagát tekintve pedig különösen naprakész. Bizonyos elméleteknél hosszabb időszakot ölelnek át az összefoglalók, s az előzményeket is kifejtik. Ehhez szüksége volt a lábjegyzetírónak történelmi ismeretekre, de minden bizonnyal a költőnek is. Nem tudjuk pontosan, hogy a két személy ugyanaz-e, mindenestre valószínűsíthető, hogy Segesvárit érdekelte a történelem. Történetírói tevékenységére több utalást is találhatunk, amellyel Pach Zsigmond Pál²⁰ és Tóth Béla²¹ is foglalkozott, mindkét szerző Szűcs István egy 1870-es munkája alapján, ám Tóth az ott említett Segesvári-kéziratot egyik debreceni közgyűjteményben sem találta.²²

A MAGYAR KURIR A VERS MEGJELENÉSÉNEK IDEJÉN

Segesvári István verse abban a *Magyar Kurir*-ban jelent meg, amely nagy szerepet vállalt a jozefinista korszak utáni nemesi mozgalomban. Az első bécsi lap szerkesztője, a magát rend-

¹⁶ MÁTRAJ 1954: 64–65.

¹⁷ SEGESVÁRI 1792: 2.

¹⁸ SEGESVÁRI 1792: 2.

¹⁹ SEGESVÁRI 1792: 1.

²⁰ PACH 1995: 64.

²¹ TÓTH 1983: 196.

²² TÓTH 1983: 196.

kívül ügyesen pozicionáló Szacs vay Sándor korábban még udvarhú szellemben irányította a *Kurir*,²³ ám 1790 után álláspontja megváltozott.

Szacsvay jó politikai érzéke mögött komoly tapasztalat rejtett. 1784 és 1786 között ő szerkesztette a pozsonyi *Hírmondót*. Az első magyar nyelvű folyóirat 1780 óta működött ott az alapító Rát Mátyás, majd 1783-tól Révai Miklós irányításával. A nyelvművelést korábban fontosnak tartó lapot azonban Szacs vay már jozefinista szellemben vezette, és így az udvar támogatását élvezve az egyházpolitikai küzdelmek középpontjába került.²⁴ Éppen ezért szerkesztősege alatt a magyar nyelv ügye háttérbe szorult, ahogy lecsökkent a kortárs magyar kulturális életre történő reflektálás is.²⁵ 1786-ban Barczafalvi Szabó Dávid vette át a helyét a *Hírmondó* élén, igaz csak egy évre, Szacs vay pedig hamarosan saját lapot alapított Bécsben,²⁶ ez lett a *Magyar Kurir*.²⁷

Szacsvay II. József és politikája iránti szimpátiája a király halálát követően lecsengett, 1790 után álláspontja változott. Elgondolásai közeledtek a magyar nemesi mozgalom tagjainak elképzeléseihez, ráadásul nyíltan a magyar nyelv ügye mellé állt, szövegeibe pedig tudatosan beemelte a függetlenség kérdését azzal, hogy a Habsburg-ellenes küzdelmekre is utalt történelmi események felelegetésével.²⁸ Felbátorodása írói kiteljesedést hozott, egyúttal tisztelt és megbecsült személlyé vált a haladó szelleműek körében is.²⁹ Nyíltan bírálta a nemesi életmódot és a hatalmaskodást, de a papságot is, társadalomkritikája pedig a jozefinizmussal való szakítása miatt szélesebb körben is befogadókra lelt.³⁰

1791-ben azonban Szacs vay ismét eltávolodott a nemesi mozgalomtól. II. Lipót (1790–1792) reformjait támogatva antiklerikalizmusa tovább élesedett, és ezzel párhuzamosan a *Magyar Kurir* társadalomkritikai vonala is.³¹ Folyamatosan reflektált azonban a francia forradalom eseményeire, és végül emiatt került összetűzésbe a cenzúrával. 1793-ban a XVI. Lajos (1774–1793) kivégzéséről szóló cikk ürügyet szolgáltatott Szacs vay eltávolítására, de a valós probléma az ő újságírói működésével volt, amely I. Ferenc (1792–1835) trónra lépése után tarthatatlannak bizonyult az udvar számára felvilágosult gondolkodásmódja miatt.³² Utódja

²³ KÓKAY 1970: 378.

²⁴ A *Magyar Hírmondóban* támogatták II. József reformjait, valamint Szacs vay éles hangú cikkeket is írt az ellenszeggülőkkel szemben. BUZINKAY–KÓKA 2005: 33.

²⁵ BUZINKAY–KÓKA 2005: 34.

²⁶ BUZINKAY–KÓKA 2005: 34.

²⁷ Az első szám még engedély nélkül Pozsonyban jelent meg, de a lap 1786 decemberében hivatalosan is megindult Bécsben. A folyóirat a külföldi eseményekkel is foglalkozott, és bár mindet az udvar álláspontja szerint ismertette, tudósítói révén nem szakadt ki a belföldi híráramból sem. BUZINKAY–KÓKA 2005: 36–37.

²⁸ KÓKAY 1970: 381.

²⁹ KÓKAY 1970: 379.

³⁰ KÓKAY 1970: 382.

³¹ KÓKAY 1970: 389.

³² KÓKAY 1970: 399.

az a Decsy Sámuel lett, aki bár korábban ugyanolyan hévvel állt ki a magyar nyelv ügyéért, higgadtságot ígért,³³ és mivel 1793-ra a nemesség és az udvar közötti ellentét csökkent, nem kívánta folytatni elődje kritikus társadalomszemléletét, amely azok számára is megfelelő lehetett, akik Szacsvey satirikus hangnemét ellenezték.³⁴

Segesvári verse még az 1790 és 1793 közötti *Kurir*ban jelent meg, igaz, ennek semmilyen lenyomatát nem látjuk a szövegen. Felvilágosult szellemisége indokolta tette megjelentetését, de vallásos szemlélete toleráns volt minden felekezettel szemben, így a szerzőt nem vádolhaták elfogultsággal, és vélhetően nem ütközött Szacsvey egyházkritikus gondolkodásmódjával sem, a magyar nyelv ügye pedig, mint láttuk, Segesvári tárgyalásánál is előkerült már.³⁵

A VERS TARTALMA: TUDOMÁNYOS TÉNYEK, ELMÉLETEK

A költemény nagy része eddig feldolgozatlan.³⁶ Terjedelme 32 oldal, főszövegéhez 47 lábjegyzet tartozik, amelynek szerzője valószínűleg azonos a költővel, de ez nem bizonyítható. A művet elbeszélő jelleg, de himnikus hangvétel, valamint páros rímek jellemzik. Címe tulajdonképpen nincs. A bevezető szöveg Hell Miksa érdemeit, tisztségeit foglalja össze, majd így végződik: „...a *Ternészetet Visgáló Böltsekhez közönségessen: / Meg-hal a' Bölt. Salamon*”.³⁷ Utóbbi sort szokás a címének tekinteni,³⁸ de ez a részlet egyúttal kijelöli a témát is: bár a nagy tudós halála miatt írja Segesvári a verset, az mégsem Hellről szól. Ezt erősíti a költemény első pár sora is, amely tulajdonképpen megszólítás, és ehhez kapcsolódik mindjárt az első lábjegyzet,³⁹ amelyben különböző teológusok véleményéről olvashatunk. A Szent Pál rómaiakhoz írt első levelére történő utalás után ugyanis Browne állítása következik, miszerint ő két könyvből tanulja a teológiát, a természetből és abból, ami írva van, ami az Istené. A két igazság tehát eszerint nem megfér egymás mellett, hanem együtt léteznek, kiegészítik egymást. Meiners megállapítását, miszerint a pogányok „ráakadhattak” a természetben az istenségre, elfogadja, de utal rá, hogy szemléletük nem teljes. Ezután következik a már említett Kant-idézet.

A következő szakasszal megkezdődik a szimbolikus utazás. Először arról ír Segesvári, hogy a tudósok tudják a Föld merre laposabb, merre dombosabb, majd előkerül a tengely körüli for-

³³ KÓKAY 1970: 403.

³⁴ KÓKAY 1970: 404.

³⁵ Mindehhez adalékokkal szolgálhat még Simai Ödön Kazinczy nyelvújító tevékenységéről szóló írásának egy részlete és Szajbély Mihály egy 1988-as tanulmánya. SIMAI 1914: 169; SZAJBÉLY 1988: 41.

³⁶ A művel eddigi kutatásaim alapján napjainkig csak egy tanulmány foglalkozott. Szilágyi Ferenc már hivatkozott munkájában szentel egy bekezdést annak, amit Segesvári írt a mikroszkópról, ám a vers részletesebb elemzésébe nem megy bele, csak ezt a részletet emeli ki. SZILÁGYI 1998: 800.

³⁷ SEGESVÁRI 1792: 1.

³⁸ Azokban az életrajzi összefoglalókban, amelyekben szerepel a vers, így említik.

³⁹ SEGESVÁRI 1792: 1.

gás,⁴⁰ a Föld „kerülete”, felszíne, térfogata, a tenger és a szárazföld aránya.⁴¹ Ezeknél a lábjegyzetek Varenius, Magellán, Huygens, Newton, Cassini és Lichtenberg nevét említik, és konkrét számadatokat írnak. Segesvári ennek kapcsán dicséri is a vers főszövegében a pontosságot.⁴²

A következő téma a láthatatlan „Aer” („Gas Atmosphaericum”), amely körbeveszi a Földet, és ami nélkül sem állat, sem növény nem képes élni.⁴³ A légkör leírásánál előkerül a kétféle gáztípus, ami azt alkotja. Az egyik a „Gas dephlogisticatum” vagy a franciák szerint „Principium oxygenum”, amiben az állatok élnek, míg a másik az ennél nehezebb „Gas phlogisticatum” vagy „Principium azoticum”, amiben elalszik a gyertya.⁴⁴ Itt a sok kutató neve között szerepel az a Lavoisier is, aki nem sokkal korábban elnevezte az oxigént, de Priestleyé is, a lábjegyzetíró tudása tehát nagyon is naprakész volt. Az „éltető-ég” és a „dögletes aer” leírása ezután nagyon részletes.⁴⁵

A kétféle tulajdonság (éltető és mérgező) mindenhol jelen van Segesvári szerint, általánosítható: *„Mintegy meg-fogható testet, két részre el-bontjátok / 'S azoknak káros vagy hasznos voltokat jói tudjátok.”*⁴⁶ Rögtön utána figyelemre méltó a fotoszintézisre történő utalás:

*„...a' mit Ti! itt tsudáltok, ez az, hogy a' Plántában / Annak ki-nyúlt Ágaiban, vagy pedig a' Szárában / Vagynak oly titkos eszközök, a' melyekben a' mérges / Levegő, meg készittetik, 's leszsz (sic!) olyan egészséges (sic!) / Hogy abban az Állat élhet, szívhattya tüdejében / A' mit a' Teremtő rakott mejje két üregében.”*⁴⁷

Segesvári bemutatja a leghasznosabb gyógyszereket is, amelyek közül nem egy mérgező anyagokból készül. Ez számára a természet csodáját, de az isteni kegyelmet is bizonyítja. Szerinte nem haszontalanok sem a tűzhányók, sem a mérgező növények, állatok. A gyógyszereknél a *„bűrök, maszlag, kökörtsén 's egyéb mérges gyökerek”*⁴⁸ felsorolás szerepel, de megemlíti a skorpiót és a viperát is.

Az elnevezések, valamint a gyógyhatású és mérgező növények kapcsán érdemes lehet összevetni Segesvári rövid leírását Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis* (1701) című művének szemléletével vagy a *Sokféle* 5. darabjának növényleírásaival. Utóbbi korban közelebb áll Se-

⁴⁰ SEGESVÁRI 1792: 2.

⁴¹ SEGESVÁRI 1792: 3.

⁴² SEGESVÁRI 1792: 3.

⁴³ SEGESVÁRI 1792: 4.

⁴⁴ Utóbbinál a szén-dioxidra következtethetnénk, de a szöveg szerint sokkal több, mint az éltető, így egyszerűen csak az oxigénen kívüli többi, a levegőt alkotó gáz elegye lehet, vagyis hozzáveheti elsősorban a nehezebben kimutatható nitrogént is. SEGESVÁRI 1792: 6.

⁴⁵ SEGESVÁRI 1792: 7.

⁴⁶ SEGESVÁRI 1792: 5.

⁴⁷ SEGESVÁRI 1792: 6.

⁴⁸ SEGESVÁRI 1792: 10.

geszvárihoz, ami a szóalakok és a külföldi hatások terén is kedvezőbb körülmény, a rövid ismertetőkből pedig könnyen kigyűjthetők az adatok.⁴⁹

A test arányait szintén bemutatja Segesvári, különböző testrészekkel együtt, de megjegyzi, hogy még nem tudják, hol van pontosan a lélek.⁵⁰ A vérkeringést egy bő hálózatként írja le, a folyókhöz hasonlítja, amik a tengerbe visszatérnek, míg magát a vért a harmathoz, amely a fűvet öntözi.⁵¹ A szívről ugyancsak ír, ami a vért a testben keringeti, de egyúttal a születésről is, hiszen előtte a magzatok az anyjuk méhében nyugszanak, s csak akkor jönnek ki, ha „*el-telt az idejek*”.⁵² Ezután sorban említi a különböző belső szerveket (tüdő, belek, lép, máj, vesék, gyomor, nyelv, fog, nyelőcső) és néhány külső testrészt (fül, szem).⁵³ A lábjegyzet itt a vérkeringésre számadatokat is közöl (például a pulzusra), Blumenbach vizsgálatai alapján.⁵⁴

Az ember után az állatok következnek: először az ég madarai, a tengeri halak és a bogarak egy-egy utalás formájában, név szerint csak a bibliai „*Tzet-hal*” szerepel.⁵⁵ A következőkben amolyan érdekességként tűnnek fel a föld alatt élő vakond és a csepp vízben is elférő férgek.⁵⁶ Különleges mondat a szaporodás és így áttételesen a szexualitás ábrázolása: „*Párjával mulatoz, játszik, forró szeretetébenn: / Hogy így lakosokkal telyen, e' Tseppnek üressége*”.⁵⁷ Mindez azonban csak egy idilli kép a mikroszkopikus világban, ezt ugyanis a tudósok egy „*Üveg-tsönn által*” nézik „*tsendes andalodással*”.⁵⁸ Ezt a részletet elemezte korábban Szilágyi Ferenc is.⁵⁹

Segesvári ezután a legkisebbekről a legnagyobb világokra tér át, vagyis csillagászáttal folytatja. Először a Holdról beszél. A lábjegyzetek itt is pontos számadatokat és történeti összefoglalót tartalmaznak.⁶⁰ Részletesen a Hold változásai,⁶¹ a hold- és napfogyatkozás, a Hold-tengerek⁶² és a csillagos ég „kárpitja” kerülnek szóba. Segesvári szerint a Holdon sokféle „*Motskok*” vannak, de ha a tudósok ezt is üvegcsőn (itt már távcső) keresztül vizsgálják, megállapíthatják, hogy azok valójában magas bércek.⁶³ A Holdmérők már feltérképezték azt, de a Hold földesurai (feltérképezői, talán az elnevezésekre is utal) között nincs magyar,⁶⁴ mintha a

⁴⁹ LYSEWYCZ–PIPICS 2021: 18.

⁵⁰ SEGESVÁRI 1792: 11.

⁵¹ SEGESVÁRI 1792: 13.

⁵² SEGESVÁRI 1792: 14.

⁵³ SEGESVÁRI 1792: 15.

⁵⁴ SEGESVÁRI 1792: 15.

⁵⁵ SEGESVÁRI 1792: 16.

⁵⁶ SEGESVÁRI 1792: 17.

⁵⁷ SEGESVÁRI 1792: 18.

⁵⁸ SEGESVÁRI 1792: 17.

⁵⁹ SEGESVÁRI 1998: 800.

⁶⁰ SEGESVÁRI 1792: 20.

⁶¹ SEGESVÁRI 1792: 21.

⁶² SEGESVÁRI 1792: 22.

⁶³ SEGESVÁRI 1792: 24.

⁶⁴ SEGESVÁRI 1792: 27.

magyar föld nem adna bölcslet, amelyet viszont cáfol.⁶⁵ A magyar csillagászok közül Hellt⁶⁶ és Madarasi Jánost emeli ki.⁶⁷

A bolygók közül a csillagnak nevezett Vénusz⁶⁸ és az Uránia (Uránusz) szerepel.⁶⁹ Különösen érdekes a Vénusz-észlelés bemutatása: „*mikor jár a' maga hosszú (sic!) karikájába, / A' Nap elébe áll; akkor ennek a' Tányérjába / Látunk egy homályos motskot: de a' tsak ritkán esik.*”⁷⁰ Helyes és pontos a bolygókra (itt bujdosó testek), mint másodlagos fényforrásokra vonatkozó megállapítás: „*A' több Bujdosó-testek is fénylenek nem magoktól, Tsak azzal a' Fénnyel bírnak, a' mit vesznek a' Naptól.*”⁷¹ Az állandó csillagok ezzel szemben maguktól fénylenek, írja Segesvári.⁷²

Az utazás vége egy imaszerű zárás, amely Istent dicsőíti, de a szerző hozzáteszi, hogy útjuk végén a tudósok is visszatérnek a Föld porába, mert az ő testük is „romlandó”, az is abból „formáltatott”.⁷³

KATASZTRÓFÁK ÉS MEGÍTÉLÉSÜK

A hegyek, amelyek „megérlelik” az aranyat magukban, amelyekből aztán pénzt vernek, a légkör után következnek, a gyógyszerek előtt. Ide kapcsolódnak a vulkánok is, ezek adják a katasztrófákra történő egyetlen kitekintést.

A jó és rossz, élető és mérges gondolatköre itt is megjelenik, ám a megoldás ezúttal is a két sarkított álláspont elegye lesz. Segesvári leírja, hogy sokak szerint a vulkánok semmi hasznot nem hoznak a Földnek, sőt a „*tüzes okádásokkal*”⁷⁴ csak pusztítanak. A tudósok ezzel szemben másként vélekednek. Meglepő lehet a lábjegyzetben lévő érvelés, miszerint a kitörések nem Isten büntetései, hasznot hoznak: egyfajta szelelő nyílások, amelyeken keresztül a földalatti „tüzek” távozhatnak mielőtt „föld indulást” okoznának.⁷⁵

Elismeri ugyanakkor a pusztításokat, példaként az Etna és a Vezúv kitöréseit említi, valamint utóbbinál a két várost (Herculaneum és Pompeii).⁷⁶ Nem lehet azonban szerinte a vulkánokat csupán rosszként elkönyvelni. Erre utal a főszöveg is, amikor Segesvári ezt írja: „*Nem-is*

⁶⁵ SEGESVÁRI 1792: 28.

⁶⁶ SEGESVÁRI 1792: 29.

⁶⁷ SEGESVÁRI 1792: 30.

⁶⁸ SEGESVÁRI 1792: 30.

⁶⁹ SEGESVÁRI 1792: 31.

⁷⁰ SEGESVÁRI 1792: 31.

⁷¹ SEGESVÁRI 1792: 31.

⁷² SEGESVÁRI 1792: 31.

⁷³ SEGESVÁRI 1792: 32.

⁷⁴ SEGESVÁRI 1792: 9.

⁷⁵ SEGESVÁRI 1792: 9.

⁷⁶ SEGESVÁRI 1792: 9.

*illik bölts Elméhez, hogy ott gántst keressen / A' mit a' Teremtő keze formált mesterségesen.*⁷⁷ Ez egy olyan pozitív képet fest a természetről, amely szerint Isten „jót” teremtett, s ez nem lehet kétely tárgya, abból lesz tehát Segesvári szerint kiváló tudós, aki ezt érti, és látja is a természetben. Állítása, miszerint Isten a mérges állatok és növények közül is sokat kiváló orvosságnak rendelt, ezt bizonyítja, de átvezető gondolat is egyben a gyógyszerek, aztán az emberi szervezet bemutatásához.

Segesvári munkája racionális, a tapasztalatokra, tudományos eredményekre épít, sokszor konkrét számadatok formájában, ám észrevehető benne egyfajta vallásos optimizmus, ami a legerőteljesebben a jó és rossz, éltető és mérgező témakörénél érvényesül, ezáltal a katasztrófák értelmezésére is hatással van. A mű szerkesztése szintén bibliai: először a Föld, aztán az ember, és végül az állatok, növények. A csillagászat beemelését Hell Miksa személye indokolhatja, de hatásos a mikro- és makrovilág közti ellentét is. A gondosan megszerkesztett vers tehát szigorú logikát követ: az életet és a tudományt utazásként bemutatva az Istent a természetben keresőktől a halandó, emberi tudósok alakjáig ível, miközben az ész, a bölcsességet a felvilágosodásnak megfelelően dicsőíti, magasztalja.

ÖSSZEGZÉS

Segesvári István 1792-es verse, bár Hell Miksa emlékére íródott, nem a neves csillagászról szól, hanem, ahogy a költő is említi, a tudósoknak „közönségesen.” Ezáltal válik viszont a szöveg ódává, sőt dicsőítő himnusszá, ami az emberi értelem és gondolkodás, a tudomány erényeit és eredményeit sorolja fel, mutatja be példákkal. A mű igazi tudománytörténeti jelentőségét azonban nem az irodalmi igényesség adja, hanem a hozzá készített lábjegyzetek, amelyek kibontják a metaforákat, és megfelelően alátámasztva összegzik az egyes területek ismeretanyagát. Természetképe, fogalomrendszere összevethető más korabeli munkákkal, gondolkodásmódjára jellemző a racionalizmus, de nem szakad el teljesen a teológiától, szemlélete vallásos, de nem felekezetekben gondolkodik. Időtállóságát mély merítése, nagy információ-tartalma és rendíthetetlen optimizmusa adja, melyben amellet áll ki, hogy az emberi szellem olyan kincs, amelyre mindig érdemes támaszkodni.

⁷⁷ SEGESVÁRI 1792: 9.

FORRÁSOK

Segesvári István 1792 • Meg-hal a' Bölts. Salamon. *Magyar Kurir* (37.) Toldalék. 1–32.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Buzinkay Géza – Kókay György 2005 • *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest.

Imre Mihály 1984 • A város művelődéstörténete 1848-ig. In: Nagy István – Szigeti János (szerk.): *Hódmezővásárhely története 1. A legrégibb időktől a polgári forradalomig*. Hódmezővásárhely, 547–700.

Kókay György 1970 • *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*. Budapest

Lysewycz Adrienn – Pipics János 2021 • Gyógyhatású és mérgező növények a Sokféle 5. darabjában. In: Novák Róbert – Kardos Laura – Pipics János (szerk.): *Természet és társadalom. Az ELTE SEK Történeti Diákműhely Történet- és természettudományi hallgatói konferenciáján (2021. május 17.) elhangzott előadások kivonatai*. Szombathely, 17–22.

Mátrai László 1954 • A magyar felvilágosodás kutatásának néhány filozófiai problémája. *A MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* (3–4.) 57–66.

Pach Zsigmond Pál 1995 • A debreceni posztószövőők legrégibb céhszabadalma. *Századok* (129.) 1. 63–100.

„Segesvári István” szócikk 1883 • In: *Magyar Lexikon. Az egyetemes ismeretek encyklopaediája*. XIV. kötet. Budapest, 540.

Sötér István (főszerk.) 1978 • *A magyar irodalom története*. III. kötet. Budapest.

Szinnyei József 1908 • *Magyar írók élete és munkái*. XII. kötet. Budapest.

Szajbély Mihály 1988 • Az anyanyelv helye a 18. századi magyar felvilágosodás haszonelvű világszemléletében. *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Tomus* (25.) **oldalszám**

Szilágyi Ferenc 1998 • Fiziko-teológia a XVIII. századi hazai irodalomban. In: *Hungarológiai Kongresszusok. A magyar művelődés és a kereszténység II*. Budapest–Szeged, 794–803.

Tóth Béla 1983 • Első magyar nyelvű „irodalomtörténetünk” szerzője: Segesvári István. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, 189–197.